

Mehmet Alıcı, *Maniheist Gnostik Yaşamın Şifreleri* (İstanbul: MilêlNihal Yayınları, 2023)

► Kitap incelemesi / Book review

Hilal GÜR

Yüksek Lisans, Düzce Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Dinler Tarihi Anabilim Dalı / Post Graduate, Düzce University, Institute of Graduate Studies, Department of History of Religions | ROR ID: 04175wc52 | Düzce, Türkiye
ORCID: 0000-0003-4487-9451 | hilalgr96@gmail.com

Atıf / Cite as: Gür, Hilal. "Mehmet Alıcı, Maniheist Gnostik Yaşamın Şifreleri (İstanbul: MilêlNihal Yayınları, 2023)", *Milêl ve Nihal 21/1 (2024)*: 137-139

Madde ile mananın, ruh ile beden, iyilik ile kötülüğün çatışmasına dayanan gnostik düalizmin; kendisini en çok hissettirdiği dini geleneklerden biri şüphesiz ki Maniheizm'dir. Tüm iyi unsurları 'ışık', maddeden neşet eden kötü unsurları ise 'karanlık' kavramsallaştırması ile iki zıt unsur ekseninde sistemleştiren Mani (216-276); kozmogoniden günlük yaşama kadar hayatın tüm evrelerini bu düşünce üzerine inşa etmiş ve buna paralel olarak dini emirler ihdas etmiştir. Güney Mezopotamya coğrafyasında yetişen Mani, tesis ettiği düşüncesine buradaki diğer dini motifleri de eklemiş ve kendi söylemiyle eklektik bir yapıdan ziyade bu inançların son temsilcisi olduğunu ilan etmiştir. Buna istinaden Mehmet Alıcı'nın araştırma alanlarından olan kadim İran dinleri bağlamında Maniheizm'e konu olan bu kitap, yazarın söylemiyle İran dinlerine yönelik araştırma sahasının bir ürünüdür. Bu doğrultuda Maniheist Gnostik Yaşamın Şifreleri ismini taşıyan mevzubahis eserin, müellifin daha önce kaleme aldığı Işığın Elçisi Mani ve Gnostik Düşüncesi isimli çalışma ile birlikte konuya dair bütüncül bir perspektif geliştirilmesine de imkân sağladığı görülmektedir. Ayrıca yazarın iddiası doğrultusunda bu eser; bir Maniheistin gündelik yaşamındaki her görevin arka planını deşifre etmeyi amaçlamaktadır.

İki bölümden oluşan eserin giriş kısmında ve ilk bölümünde yazar; Maniheizm'in tarihi, kozmoloji anlayışı ve cemaat yapılanması hakkında okuyucuya önemli bilgiler sunmaktadır. Buna göre öğretisini oluşturan kozmogoni ve kurtuluş prensibi, dünyaya hapsedilen ışık unsurlarının, kötülük ile eşdeğer görülen madde aleminden azade edilip ışığın ait olduğu yer olan ışık alemine ulaştırılmasını ifade etmektedir. Bir Maniheistin gündelik yaşamının her alanına müdahil olan bu anlayış; müntesiplerini, din bilgini olan 'seçkinler' ve sivil halk olan 'dinleyiciler' olmak üzere iki kategoriye ayırmakta ve her iki sınıfın da uyguladığı dini pratiklerin, ışığın özgürleşmesine yardımcı olacağı fikrini hâkim kılmaktadır. Kitabın ikinci bölümüne konu olan bu dini pratiklerin ışık unsuru ile olan ilişkisi ise kurtuluş doktrininin temel işlevini yansıtmaktadır. Bu anlayışın sonucu olarak seçkinler sınıfının oldukça katı kurallar ile örülü olan gündelik yaşamını aktaran yazar; bu sınıfın asli görevinin yalnızca ibadet etmek olduğunu ve bu ibadetler (emirler) vesilesi ile ışığın kurtuluşuna hizmet ettiklerini vurgulamaktadır. Söz konusu münzevi hayatın sahipleri olan seçkin sınıfının

çalışması, evlenmesi ve hatta gündelik yemek yapması bile yasaktır. Seçkinler sınıfı, özellikle bekâret ilkesi uyarınca karanlık olarak addedilen madde âleminin döngüsüne katkıda bulunmama prensibine sadık kalmaktadır. Dini anlayışın bir tezahürü olarak bu durum, yazının başında belirtildiği üzere Maniheizt geleneğin beden ve onunla ilgili olan her durumdan yüz çevirme tavrını doğrular niteliktedir. Seçkinlerin, münzevi yaşam uyarınca dünyaya hiçbir rağbet göstermeme yaklaşımı, dünyevi bir eylem olan yemek yeme hususu ile tetatlık hissi verse de esasında öğreti ile tam bir uyum içindedir. Zira Maniheizt anlayışa göre yeryüzünde hapis halde bulunan ve gıdaların içine de sirayet eden ışık, ancak bir seçkininin o gıdayı yemesi ile maddeden ayrışmaktadır. Bu gibi dini yaşam dinamiklerinin vaatleri uyarınca, oldukça dünyevi olan bir eylemin bile ışığın kurtarılmasına hizmet etme potansiyeli bulunmaktadır. Işığın kurtarıcıları olarak nitelenen ve Maniheizm'in taşıyıcıları olarak kabul gören seçkinlerin, fakirlik ilkesi ile herhangi bir maddi unsura sahip olmaması, ihtiyaçlarını karşılamak üzere diğer grup olan dinleyici sınıfının varlığını zorunlu kılmaktadır. Seçkinler ile onların ihtiyaçlarını karşılayıp dolaylı yoldan ışığa hizmet eden dinleyicilerden oluşan ikili sistem, yazarın da söylemiyle 'bütüncül cemaat' nitelendirmesinin içeriğini tam olarak yansıtmaktadır. Öte yandan Maniheizt gelenek hakkında yer yer Müslüman ve Hıristiyan bilginlerden edinilen verileri okuyucu ile paylaşan Alici; aslında iki zihniyet arasındaki farkları da dikkatimize sunmuş bulunmaktadır. Buna göre Hıristiyan yazar Augustin'in eserlerinde, ihtiyaçlarının karşılanması için dini duyguları istismar eden bir seçkin sınıfı portresine nazaran; Birûni'nin eserlerinde, söz konusu ikili cemaat yapısının tam da Maniheizt felsefenin ruhuna uygun olarak ihdas edildiği söylemini aktarmaktadır (ss.53-54). Kitabın ilk bölümünde yukarıda değinilen çerçeve ekseninde müellif; seçkin sınıfının hiyerarşisi, seçkin olmanın imkânı ve cemaatin uyması gereken kurallar gibi başlıkları da bütüncül ve anlaşılır tarzda okuyucuya aktarmaktadır.

Kitabın ikinci bölümü ise "Gnostik Dini Yaşamın Pratikleri" başlığı altında dini uygulamaları ve bu uygulamaların barındırdığı ilahi boyutun anlamlarını ihtiva etmektedir. Bu anlayış doğrultusunda; seçkinlerin hayatlarını idame ettirdiği yerler olarak manastırların aynı zamanda dindeki cemaat ruhunun bir tezahürü olarak toplu olarak ibadet edilen ve yemek yenilen mekânlar olduğu bilgisi göze çarpmaktadır. Öte yandan manastırların tarihi ve nüfuzu hakkında bilgiler aktaran yazar, Maniheizt manastırlarının -özellikle Hıristiyanlığın etkisiyle- Roma topraklarına nazaran Doğu'da daha fazla koordine olduğunu belirtmektedir (s.69). Bu bağlamda yazarın; okuyucuya dönemin dini, siyasi ve sosyal yapısını anlamlandırmada çok boyutlu bir bakış açısı sağladığı gözlemlenmektedir.

Zikri geçtiği üzere Maniheizt dini uygulamaların temel gayesi ışığın kurtarılmasına dayanmaktadır. Dini bir vecibe olarak icra edilen oruç ibadetinin arka planında da hapisane ile eşdeğer olan bedendeki ışık unsurlarının azat olunması amacı bulunmaktadır. Zira oruç, bedenün hazlarını zapt ederek beden hapisanesinin katmanlarını zayıflatmakta ve böylece ışığın kurtuluşuna kolaylık sağlamaktadır. Sadaka ve dua ibadetlerinin de aynı amaca hizmet ettiği söz konusu gelenekte, Mani'nin hayattayken tesis ettiği günah itirafı uygulaması ışık unsurlarına yapılan hüremetsizliğin kefareatine fırsat vermektedir.

Birincil kaynaklara dayanarak, tutarlı ve açık bir şekilde konuyu ortaya koyan yazar; Maniheizt dini külliyattan sunduğu pasajlar ile söz konusu gelenek hakkında oldukça bütüncül bir bakış açısı inşa etmiştir. Ayrıca temas ettiği konuları yer yer kitaptaki görseller ile açıklama yoluna gitmesi, okuyucuda tasvirî bir hafıza oluşturmuş ve konunun anlaşılabilirliğini daha üst seviyeye taşımıştır. Yazar, konunun ana temasını içerdiği alt başlıklar

ile uyum halinde aktarmış ve sade bir dil kullanarak meselenin daha rahat anlaşılmasını sağlamıştır. Ekseriyle entelektüel okur kitlesine, din ve kültür çalışmaları alanındaki lisans ve lisansüstü öğrencilerine hitap eden bu çalışma, konunun ilgilileri için de bir baş ucu kaynağı olma potansiyeli barındırmaktadır. Günümüzde müntesibi kalmayan ve diğer geleneklere nazaran yabancı kaldığımız Maniheizt geleneğin gündelik yaşamının bu eserde anlaşılır bir şekilde aktarıldığı rahatlıkla ifade edilebilir. Nitekim kitap incelendiğinde, yazarın, “gnostik yaşamı deşifre etmeyi hedefleyen bir eser” diye tarif ettiği bu çalışmasının, söz konusu iddiasını gerçekleştirdiği okur tarafından da takdir edilecektir.

Telif Hakkı & Lisans / License	:	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / <i>The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.</i>
-----------------------------------	---	--

§